

УДК 343.98: 347.73

Недайхліб О. В., головний судовий експерт Сумського НДЕКЦ
МВС України, аспірант Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету,
e-mail: nedaikhlib_olena@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ ПРЕЮДИЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Розслідування економічних злочинів ніколи не втрачає актуальності. Так, значна кількість тіньових товарно-грошових операцій здійснюються з використанням фіктивного підприємництва – злочинної діяльності, складовими якої є мережа фіктивних підприємств, деякі з легальних підприємств та комерційних банків. Поряд з тим, фіктивне підприємництво є засобом вчинення цілої низки корисливих злочинів: ухилення від сплати податків, контрабанди, шахрайства з фінансовими ресурсами, легалізації злочинних доходів тощо.

Вагомим доказом при розслідуванні кримінальних проваджень у сфері економіки є висновок судової економічної експертизи. Чинний КПК України для визначення розмірів шкоди (збитку) передбачає залучення експерта [1]. На практиці розмір та підстави збитків попередньо визначаються шляхом залучення фахівця, який складає акт (висновок) дослідження, проте останній не має сили доказу як висновок експерта.

Висновок експерта-економіста як специфічний доказ вимагає уважного ставлення, оскільки судовий експерт, що володіє спеціальними знаннями в галузі економіки та бухгалтерії, повинен надати висновок на підставі всіх джерел інформації про відображення в обліку фінансово-господарських операцій та дослідити факт їх здійснення. Протоколи допитів свідків, обвинувачених, фахівців, протоколи очних ставок, огляду документів, обшуків, виїмок, висновки експертиз, а можливо – і рішення суду – вказують на обставини, що стверджують цінність облікових документів. Дослідження цих матеріалів провадження дає можливість експерту дати повний та вичерпний висновок у межах поставленого експертного завдання.

Завдання судово-економічної експертизи полягає у встановленні фактичних даних (обставин) справи на підставі спеціальних знань в галузі економіки відповідно до потреб слідчої і судової практики – запитань слідчого, суду, сторони провадження, учасника справи, за допомогою спеціального інструментарію – експертних методик. Вихідними даними для цього слугують не тільки відомості з досліджуваних експертом облікових, фінансових, розпорядчих абощо документів, але також істотні дані, що містяться в ухвалі суду (постанові слідчого, заяві учасника справи), в інших матеріалах справи, які використовуються експертом для дачі висновку [2, с. 195]. Водночас для експерта передбачена процесом пряма заборона самостійного відбору матеріалів (вихідних даних) для висновку, і це слушно обґрунтовано обов'язком саме органів досудового та судового слідства забезпечувати дотримання принципів належності та допустимості доказів.

Експерт, крім того, зобов'язаний дотримуватись меж фахових пізнань, не допускати надання висновків, що містять правову оцінку доказів. Наприклад, не робити висновків відносно того, що господарська операція, яка оформлена документально, фактично не здійснювалась, а також суб'єктивних припущень, які не мають підтверджених документальних доказів та різного роду висновків щодо дій посадових осіб суб'єкта господарювання («приховування об'єкта оподаткування», «розкрадання», «привласнення», «фіктивна операція», «нереальний правочин» тощо) [2, с.87]

У наданих на дослідження матеріалах провадження можуть міститись рішення судів кримінальної або інших (адміністративної, цивільної тощо) юрисдикцій, встановлені факти за якими є суттєвими для надання висновку експерта. І тут виникають певні складнощі при врахуванні таких відомостей. З одного боку, експерт не має підстав не звернути увагу на рішення суду з приводу досліджуваних господарських операцій, адже діє правило, визначене у ч. 2 ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів»: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України». З іншого боку, експерт обмежений колом знань та нормою закону при відборі вихідних даних для дослідження. Розглянемо деякі особливості таких рішень суду для виконання економічних експертиз.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який між іншим передбачає, що рішення суду з будь-якої справи, яке набрало законної сили, не може бути поставлено під сумнів [3]. Отже, принцип юридичної визначеності вимагає поваги до остаточного рішення суду, що має назву окремого доказового правила, спеціальної нетипової норми – преюдиції.

Преюдицією (від франц. *prejudiciel* – преюдиціальний, з лат. *praejudicium* – попереднє рішення суду) у фаховому та найбільш поширеному сенсі прийнято вважати обов'язковість фактів, установлених судовим рішенням, що набрало законної сили в одній справі, для суду при розгляді інших справ [4, с. 51]. Преюдиційно встановлені факти не підлягають доказуванню, оскільки їх з істинністю вже встановлено у рішенні чи вироку і немає необхідності встановлювати їх знову, тобто піддавати сумніву істинність і стабільність судового акта, який вступив у законну силу.

Незважаючи на важливість інституту преюдиції для всіх видів судочинства, що впливає на скорочення тривалості процесу доказування, правове регулювання преюдиції не можна визнати досконалим. Зокрема, фахівці визнають відсутність у процесуальних кодексах поняття «преюдиційності», наявність неоднозначної судової практики, суперечливих роз'яснень щодо визначення переліку процесуальних документів, обставини у яких мають преюдиційне значення тощо. Крім того, рішення суду, що набрало законної сили, може бути скасоване чи змінене іншою передбаченою законом процедурою (наприклад, касаційною інстанцією, через інститут конституційної скарги чи звернення до ЄСПЛ тощо). При цьому КПК України не визначає, що робити у такому випадку з рішенням (вироком) суду, яке ґрунтувалося на преюдиційному і скасованому судовому рішенні. Та й взагалі треба визначитися, яким саме джерелом доказів згідно із статтею 84 КПК України є таке преюдиційне рішення, зокрема, чи є воно документом (оскільки очевидно, що ні показанням, ні речовим доказом, ні висновком експерта воно не є), чи має встановлене судом безпосередній вплив на доказову базу іншої справи.

Статтею 94 КПК України передбачено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом. Жоден доказ не має наперед встановленої сили.

Отже, виходить, що судові рішення, яке має преюдиційне значення, саме по собі не є доказом для суду (слідства), а має значення лише при вирішенні питання про допустимість доказів. Так, само, не є доказом і фактичні дані (факти), що містяться в судовому рішенні іншого суду. Таким чином, врахування фактів, встановлених преюдиційним рішенням, підлягає ретельній оцінці органами слідства в сукупності зібраних доказів, та в цілому є неоднозначним, колізійним навіть для досвідчених юристів [5].

Експерти-економісти проводять дослідження відповідно до наданих документів (об'єктів дослідження), чинного нормативних актів та за певними поставленими питаннями. Питання, поставлені ініціаторами на вирішення експерта, можуть бути обумовлені фактичними обставинами провадження. Отже, тільки за умови правильної постановки питань та обґрунтування окремих суттєвих встановлених слідством фактів у мотивувальній частині ухвали (постанови, заяви) про призначення експертизи може бути наданий висновок експерта, який стане вагомим доказом при прийнятті рішення по суті справи. Зазначене набуває актуальності з огляду на поширення практики призначення економічних експертиз щодо податкових та інших злочинів внаслідок вчинення господарських операцій з ознаками фіктивності, коли в наданих матеріалах провадження містяться вирок суду (зокрема, за ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво»), рішення адміністративних, господарських судів щодо «безтоварних», «нереальних» правочинів.

Пропонуємо ініціаторам та замовникам проведення судової економічної експертизи чітко визначати та детально конкретизувати умову в питаннях, поставлених на вирішення експерту, в частині переліку та виду фактичних обставин провадження, що мають бути враховані експертом при проведенні досліджень, після оцінки судом (слідчим) таких доказів, встановлених судовими інстанціями всіх рівнів та юрисдикцій з посиланням на реквізити зазначених рішень судів.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що питання врахування відомостей з преюдиційного судового рішення (як вироку, так і рішень некримінальної юрисдикції) при проведенні економічної експертизи є проблемним та потребує додаткових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17> (дата звернення 21.02.2019).
2. Кушакова Н. О., Саніна Т. О., Чердніченко А. П. Судово-економічна експертиза: посібник. ДНДІСЕ МЮ України, 2006. 207 с.
3. Зіменко О. В. Щодо питання преюдиціальності рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. Випуск 22. Частина I. Том 1. С. 24–28.
4. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах : дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2003. 191 с.
5. Шилін Д. В. Преюдиції в кримінальному процесі : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Одеська нац. юрид. академія. Одеса, 2010. 20 с.

УДК 343.98

*Вітер Д. В., прокурор Харківської прокуратури № 2
Харківської області, аспірант Харківського НДІСЕ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ

Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері фінансування соціальних цільових програм працівникам оперативних підрозділів, слідчим і суду досить часто необхідно встановлювати юридично значущі обставини та зв'язки, які на основі правових знань встановити досить складно, а іноді навіть неможливо. Одним із ефективних напрямів вирішення окресленої проблеми є розширення форм участі обізнаних осіб у доказуванні в кримінальних провадженнях та удосконалення правового статусу цих осіб. Практика залучення обізнаних осіб на всіх етапах досудового розслідування доводить, що роль цих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин при розслідуванні злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм з кожним роком зростає [1, с. 55]. Одним із таких обізнаних осіб, до якого чи не найчастіше звертається слідчий, є судовий експерт.

Слідча практика, як правило, віддзеркалює закономірності об'єктивних процесів розвитку демократичного суспільства в умовах науково-технічного прогресу, що супроводжується ускладненням механізмів господарювання та призводить до зростання рівня злочинності. Саме тому дедалі все актуальнішим стає питання використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні, оскільки вони необхідні для оперування зі слідами злочину. Такі знання використовуються не тільки під час збору доказів чи інших слідів злочину, але й у процесі їх дослідження для одержання криміналістично значущої інформації. треба зазначити, що така інформація об'єднує доказову інформацію, отриману процесуальним шляхом і закріплену в процесуальних документах, і орієнтуючу інформацію, отриману непроцесуальним способом. Доказова інформація необхідна для прийняття оперативно-тактичних, процесуальних і управлінських рішень під час досудового розслідування злочинів у сфері фінансування соціальних цільових програм.

Зауважимо, що на думку провідних науковців, ефективність використання спеціальних знань судових експертів, які залучаються при розслідуванні подібних злочинів, залежить від правильного вибору відповідних процесуальних і непроцесуальних форм їхнього застосування. Крім того, необхідно розуміти сутність цих форм, оскільки це дає можливість застосовувати їх згідно з вимогами чинного законодавства, враховуючи рекомендації науковців і передовий зарубіжний досвід [2].

Так, згідно з чинним законодавством процесуальною формою, що є найбільш поширеною, визнається залучення судового експерта для проведення експертизи. Поряд із цим, вибір експерта й експертної установи для проведення експертизи – це питання як процесуальне, так і тактичне. Воно обумовлене низкою чинників:

– часовими обмеженнями в межах строків досудового розслідування, оскільки експерт може виконати лише конкретну кількість експертних досліджень протягом року;